UDK: 159.922.7:373.3

OILA MUHITINING BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI PSIXOLOGIK FAROVONLIGIGA TA’SIRI

Yo‘ldosheva Hosiyat Madat qizi,
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Oila bola shaxsining shakllanishidagi birlamchi ijtimoiy muhit bo‘lib, unda muloqot, hissiyotlarni ifodalash va qiyinchiliklarga munosabat bildirishning dastlabki ko‘nikmalari shakllanadi. Boshlang‘ich sinf davrida bola yangi ijtimoiy rol — o‘quvchilik maqomiga moslashadi. Shu sababli ota-onaning hissiy qo‘llab-quvvatlashi bolaning maktabga moslashuvi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va psixologik holatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik farovonlik masalasi zamonaviy ta’limda bolaning faqat akademik natijalari bilan emas, balki uning o‘zini xavfsiz, qadrli va qo‘llab-quvvatlangan his qilishi bilan ham bog‘liq holda qaralmoqda. Oiladagi doimiy nizolar, haddan tashqari talabchanlik, bolaning his-tuyg‘ularini inkor etish yoki uni tengdoshlari bilan taqqoslash kabi omillar psixologik noqulayliklarni kuchaytirishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi — oila muhitining boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik farovonligiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni nazariy jihatdan tahlil qilish va oila-maktab hamkorligini takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Psixologik farovonlik shaxsning o‘zini xavfsiz va qadrli his qilishi, ijobiy munosabatlar o‘rnatishi, hayotdagi maqsadlarini anglash va o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish holatini ifodalaydi. C. Ryffning ko‘p o‘lchovli modelida psixologik farovonlik o‘zini qabul qilish, ijobiy munosabatlar, mustaqillik, muhitni boshqarish, hayotiy maqsad va shaxsiy rivojlanish kabi jihatlar orqali izohlanadi [7].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida psixologik farovonlik, avvalo, o‘zini oilada sevilgan va qabul qilingan his qilish, maktabga ijobiy munosabatda bo‘lish, tengdoshlari bilan muloqot qila olish, hissiyotlarini me’yorida ifodalash va xatolardan keyin o‘zini tiklay olishda namoyon bo‘ladi.

J. Bowlby va M. Ainsworthning bog‘lanish nazariyasi bola va yaqin kattalar o‘rtasidagi xavfsiz hissiy aloqaning keyingi psixologik rivojlanish uchun muhimligini ta’kidlaydi [4]. U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, bolaning rivojlanishi oila, maktab va kengroq ijtimoiy muhitlarning o‘zaro ta’siri sharoitida kechadi [5]. D. Baumrind esa tarbiya uslublarining bola xulqi va rivojlanishiga ta’sirini o‘rgangan [6].

Mehr, hurmat va bolaning shaxs sifatida qabul qilinishi psixologik farovonlikning muhim shartlaridan biridir. Ota-onaning bolani xatosi bilan birga qabul qilishi unda o‘ziga ishonch va xavfsizlik hissini kuchaytiradi. Doimiy tanqid, kamsitish va mehrni

bolaning muvaffaqiyati bilan bog‘lash esa tashvish va o‘ziga ishonchsizlikni kuchaytirishi mumkin.

Oiladagi tarbiya uslubi bolaning hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Mehr va oqilona talablarning uyg‘unligi, qoidalarni tushuntirish hamda bolaning fikrini tinglashga asoslangan demokratik tarbiya uslubi ijobiy rivojlanish uchun qulay sharoit yaratadi. Haddan tashqari qattiqqo‘llik, doimiy nazorat yoki aksincha, chegaralarning yetarli emasligi bolaning o‘zini boshqarish va moslashishida qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin.

Ota-onalar o‘rtasidagi doimiy nizolar va oiladagi beqarorlik bolaning hissiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunda tashvish, diqqatning pasayishi, maktabga qiziqishning susayishi yoki xulq-atvor o‘zgarishlari kuzatilishi ehtimoli mavjud. Biroq bunday omillarning ta’siri muqarrar emas. Bolaga g‘amxo‘r munosabat, ochiq muloqot va ishonchli kattalarning mavjudligi uning psixologik barqarorligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Ota-onalarning bolaning o‘qishiga qiziqishi va oqilona yordam ko‘rsatishi maktabga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shu bilan birga, baholarga haddan tashqari urg‘u berish, bolani tengdoshlari bilan taqqoslash va yuqori natijani doimiy talab qilish maktab tashvishini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli bolaning faqat natijasini emas, balki harakati, tirishqoqligi va rivojlanishini ham e’tirof etish muhimdir.

Bola o‘z hissiyotlarini anglash va ifodalashni, avvalo, oiladagi muloqot jarayonida o‘rganadi. Ota-onaning bolani tinglashi, uning his-tuyg‘ularini inkor etmasligi va ular haqida suhbatlashishi hissiy savodxonlikni rivojlantiradi. Bunday muloqot bolaning o‘z-o‘zini boshqarish va qiyinchiliklarni yengish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida psixologik noqulaylik quyidagi belgilar orqali namoyon bo‘lishi mumkin:

- kayfiyatning tez-tez o‘zgarishi;
- maktabga borishni istamaslik;
- bosh yoki qorin og‘rig‘idan takroriy shikoyatlar;
- uyqu yoki ishtahaning o‘zgarishi;
- tengdoshlardan uzoqlashish;
- yig‘loqilik yoki tajovuzkorlikning kuchayishi;
- o‘qishga qiziqishning keskin pasayishi.

Bunday belgilar alohida bir holat sifatida emas, balki muntazam va uzoq davom etganida e’tibor talab qiladi. O‘qituvchi mustaqil tashxis qo‘ymasligi, kuzatuv natijalarini maktab psixologi bilan muhokama qilishi va ota-onalar bilan ehtiyotkorlik hamda hamkorlik ruhida muloqot qilishi lozim.

Amaliy tavsiyalar

O‘qituvchilar uchun:

1. Ota-onalar bilan muloqotda ayblashdan ko‘ra hamkorlik tamoyiliga tayanish.
2. Bolaning kuchli jihatlariga e’tibor qaratib, muammolarni birgalikda muhokama qilish.

3. Hissiy savodxonlikni rivojlantiruvchi qisqa mashg‘ulotlardan foydalanish.

4. O‘quvchilarni bir-biri bilan taqqoslamaslik va xatolarini konstruktiv tarzda muhokama qilish.

5. Psixologik noqulaylik belgilari kuzatilganda maktab psixologi bilan hamkorlik qilish.

Ota-onalar uchun:

1. Bola bilan muntazam ravishda samimiy va chalg‘ituvchi vositalarsiz suhbatlashish.

2. Uning his-tuyg‘ularini tinglash va tushunishga harakat qilish.

3. Talablarni aniq va izchil qo‘yish, mehrni baho yoki muvaffaqiyat bilan bog‘lamaslik.

4. Oilaviy nizolarni bola ishtirokida muhokama qilmaslik.

5. Bolaning natijasi bilan birga harakati va tirishqoqligini ham e’tirof etish.

Xulosa. Oila muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchisining psixologik farovonligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillardan biridir. Ota-ona va bola o‘rtasidagi xavfsiz hissiy aloqa, demokratik tarbiya, ochiq muloqot va ta’lim jarayonidagi oqilona qo‘llab-quvvatlash bolaning o‘ziga ishonchi, maktabga moslashuvi va psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu bois oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlikni tizimli tashkil etish, psixologik noqulaylik belgilarini erta aniqlash hamda ota-onalarga psixologik-pedagogik maslahat berish boshlang‘ich ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan «Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi».

3. Выготский Л. С. Педагогическая психология. — Москва: Педагогика, 1991.

4. Bowlby J. A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. — New York: Basic Books, 1988.

5. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

6. Baumrind D. Effects of authoritative parental control on child behavior // Child Development. — 1966. — Vol. 37, No. 4. — P. 887–907.

7. Ryff C. D. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being // Journal of Personality and Social Psychology. — 1989. — Vol. 57, No. 6. — P. 1069–1081.